AARNI PENTTILÄ

1899-1971

1. Kohtalo. Hän sai kohtalolta lahjaksi totuuden ihanteen. Elämänsä ylimmäksi päämääräksi hän asetti toiminnan tieteen palveluksessa, totuuden uupumattoman etsimisen ja sen toteuttamisen. Tämä vilpitön usko innosti häntä nuoruusvuosilta lähtien ja vakuutti hänelle, että tiede on elämänala, jolla mikään ei kykene kahlitsemaan inhimillisen toiminnan vapautta, sillä totuuden etsiminen, sen esilletuominen on mahdollista vain vapauden ilmapiirissä. Hän koki elämässä paljon pettymyksiä. Tieteen viralliset ja epäviralliset vartijat hylkäsivat kukin vuorollaan tieteenharjoittajan, joka haltioituneena omisti toimintansa totuudelle piittaamatta auktoriteeteista. Mutta yksi turvapaikka hänellä oli loppuun asti: nuoriso, niiden oppilaiden joukko, joiden sydämiin syttyi totuuden puolesta elämisen ja innostuksen kipinä. Sillä totuus sinänsä - sen hän havaitsi hyvin varhain - on ihana ihannemaailma, mutta todelliseksi arvoksi se muuttuu vasta toteutuessaan, silloin kun se tekee ihmiselämän kauniimmaksi ja helpommaksi elää. Tämän vuoksi hän istutti nuoriin sydämiin totuuden rakkauden. Tiedemiestä ja kasvattajaa innosti eräs päämäärä: vetäytyä pois elämän ahdasmielisyydestä ja epätäydellisyydestä, ja hakeutua teorian syvyyksiin, tuoda sieltä löytämänsä arvot uuden sukupolven nähtäväksi, että se niitä vaalisi, kehittäisi edelleen ja asettaisi ne elämän palvelukseen.

Kun hän v. 1969 siirtyi eläkkeelle, hän luuli, että vasta nyt hallinnollisten velvollisuuksiensa kevennyttyä hän todella ja vapaasti voisi syventyä tutkimustyöhön. "Ei työ tekevältä lopu" - hänellä oli tapana sanoa oppilailleen, ystävilleen (vrt. Ilkka Savijärvi: Vir. 1969: 286). Kasvatus ei myöskään keskeydy - hän ar-

veli, sillä kirjoitelmien välityksellä voi toimia kokonaisen kansan opettajana. Hänessä syntyi yhä uusia suunnitelmia. Nuorekkaalla innolla hän kiiruhti elvyttämään suhteet Unkariin. Hän uppoutui Uppsalan yliopiston kirjastoon valaistakseen useita suomen kirjakielen synnyn hämärän peittoon jääneitä kohtia.

Mutta jo kesällä 1971 Helsingissä pienehkö ystäväpiiri antoi liikuttuneena eteenpäin tiedon siitä, että salakavala tauti on kaatanut aina niin toimeliaan tiedemiehen ja kasvattajan sairasvuoteelle, ja että matkanpää lähestyy väistämättömästi. Kesän loppupuolella, 25. elokuuta tuli surusanoma: suuren suomalaisen tiedemiehen ja kasvattajan sydän on lakannut sykkimästä, suuruuteen pyrkivä elämänura on katkennut ainiaaksi.

2. Elämä. AARNI PENTTILÄ (v:een 1919 Hildén) syntyi Raahessa elokuun viidentenä v. 1899. Hänen isänsä KONRAD HILDÉN oli Raahen opettajaseminaarin suomen kielen opettaja; v. 1900 hän siirtyi Heinolan seminaariin, jonka johtaja hänestä myöhemmin tuli. 1912 hän muutti kouluntarkastajana Helsinkiin, jossa kuoli v. 1915.

Poika sai ylioppilastutkintotodistuksen Helsingin normaalilyseosta v. 1918. Hän aloitti yliopisto-opintonsa Helsingin yliopistossa, jossa syventyi suomen kielen ja kirjallisuuden, suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen, suomalaisen ja vertailevan kansanrunouden ja slaavilaisen filologian opiskeluun. Tällä aineyhdistelmällä hänestä tuli filosofian kandidaatti v. 1922. Samana vuonna hän sai maisterin arvon.

Hän jatkoi tutkimuksiaan Turun yliopistossa. Hän suoritti lisensiaattitutkinnon v. 1926, ja v. 1927 hänet promovoitiin tohtoriksi Turun yliopiston ensimmäisissä juhlallisissa promootioseremonioissa.

Hän aloitti virkatoimet kirjastonhoitajana. Vv. 1921-1932 hän toimi Turun yliopiston alikirjastonhoitajana, mutta samalla hän alkoi opetustoimintansa Turun yliopistossa. V. 1923 hän luen-

noi unkarin kieltä ja fonetiikkaa. Seuraavana vuonna hän luennoi Jyväskylän kesäyliopistossa - unkarin kieltä ja fonetiikkaa täälläkin; siitä lähtien hän säännöllisesti opetti Jyväskylän kesäyliopistossa.

Jo Turussa ollessaan hän teki useita opinto- ja tutkimusmatkoja eri maihin, etenkin Eestiin ja Unkariin. Hän kävi ensi kerran maassamme v. 1927 ja toimi silloin puoli vuotta Pécsin yliopiston suomen ja eestin kielen lehtorina. Siitä alkaen hän on useaan otteeseen vieraillut kotimaassamme ja pitänyt vilkasta yhteyttä unkarilaisiin kielitieteilijöihin ja seurannut tarkoin Unkarin kielitieteellistä kirjallisuutta.

Hänet nimitettiin v. 1931 Helsingin yliopiston dosentiksi. Helsingissä hän kuului myös vuosien 1932 ja 1935 välisenä aikana Nykysuomen sanakirjan toimitukseen. V. 1934 hän hoiti suomen kielen assistentin virkaa ja vv. 1935-1936 myös suomen kielen lehtorin tointa.

Tärkeää käännekohtaa hänen urallaan merkitsi se, kun hänet v. 1936 nimitettiin Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun suomen kielen professoriksi. Vv. 1940-47 hän toimi korkeakoulun vararehtorina, rehtorina v:sta 1948 v:een 1962. Voimme tuskin kuvitella sitä aktiivista organosointityötä, jota hän joutui rehtorina toteuttamaan, jotta jyväskyläläisten vanha tavoite: korkeakoulun muuttaminen yliopistoksi saatiin alulle toteutumista kohti. Alvar Aallon suunnitelmien mukaan rakennettiin korkeakoulun uudet keskusrakennukset. Suomen kielen laitoksen ohessa sai alkunsa fonetiikan laitos, joka korkeakoulun professorin ja samalla rehtorin ansiosta on nykyisin eräs Suomen parhaiten varustettu kyseisen alan yliopistollinen laitos. Ja lopultakin on suurelta osin luettava juuri Penttilän ansioksi se, että korkeakoulu kohosi yliopiston arvoon.

V. 1967 Penttilä siirtyi eläkkeelle täysinpalvelleena professorina. Tieteellistä tutkimustyötä hän ei kuitenkaan jättänyt,

vanhat ja uudet probleemat askarruttivat häntä yhä, ja hän uurasti löytääkseen niihin ratkaisun. Prof. Penttilä vieraili uudelleen kotimaassamme, ja hän käsitteli luennoitsijan "kiertomatkallaan" myös suomen kirjakielen yhteyksiä unkariin. Sittemmin hän matkusti Ruotsiin, jossa uppoutui tutkimaan Uppsalan yliopiston kirjastoa. V. 1961 Suomen Tiedeakatemia valitsi hänet jäsenekseen tunnustuksena hänen tieteellisistä ansioistaan, ja v. 1969 hänet promovoitiin Jyväskylän yliopiston kunniatohtoriksi.

Elokuun 25. p:nä 1971, pitkän ja tuskallisen sairauden jälkeen, hänen sydämensä lakkasi lyömästä suomen kielen, Suomen kansan elämän tärkeimmän pantin hyväksi.

3. Painokysymys. Penttilän ensimmäinen huomattava tieteellinen saavutus oli painotuksen ongelmaa käsittelevä tohtorinväitöskirja:"Suomen ja sen lähimpien sukukielten painotusoppia. Kielipsykologinen tutkimuskoe" 1926 (Turun Suomalaisen Yliopiston julkaisuja B III 2). Tämä väitöskirja määräsi ohjelmanluontoisesti hänen myöhempien tutkimustensa suunnan ja luonteen, hänen kielitieteellisten katsomustensa periaatteet ja kielitutkimustensa metodin. Se todistaa, että kyseessä on aito kielitieteilijä, joka lähtee kielen konkreettisesta äänneasusta, mutta joka psykologian avulla löytää kieltäkäyttävän yhteisön luonteesta kaikkien äänneopillisten ilmiöiden päävaikuttimen.

Tutkimus koskettelee vain alustavasti suomalais-ugrilaisen kantakielen painotuksen kysymyksiä. On tunnettua, että SETÄLÄ palautti suomen ja lapin astevaihtelun suomalais-ugrilaiseen, jopa uralilaiseen kantakieleen asti, ja sen syynä hän piti vaihtelua painotuksessa. Penttilä itse ei käsittele suomalais-ugrilaisen tai uralilaisen alkuperän eikä liikkuvan painotuksen teesejä (se lankesi melkoisesti varsinaisen perusongelman ulkopuolelle), mutta hän ei kuitenkaan voinut olla lainaamatta kieltävien käsitysten joukosta WIKLUNDIN kantaa, jonka mukaan suomen, lapin ja unkarin

ensimmäisen tavun paino on suomalais-ugrilaista perua,[1] tai KETTUSTA, joka jo silloin väitti, että astevaihtelu ei ole palautettavissa kantasuomea varhaisempaan aikaan. Penttilä lopetti väittelyn seuraavalla monia ajatuksia herättäneellä toteamuksella: "Täten on perinnäinen katsomustapa joutunut keskustelun alaiseksi, josta on varhaista mennä sanomaan, miten se on päättyvä" (m.t. s.7).

Tutkielma liikkuu ennen kaikkea suomen kansanmurteiden piirissä, mutta se luo katsauksen myös muitten itämerensuomalaisten kielten samankaltaisiin ilmiöihin. Tutkimuksessa otetaan esille neljä sellaista äännehistoriallista seikkaa, jotka todennäköisesti ovat kiinteässä yhteydessä painotussuhteisiin. Nämä ovat seuraavat: pitkien vokaalien diftongiutuminen, loppu- ja sisäheitto sekä pitkän vokaalin lyheneminen ensi tavua kauempana sanassa. Alueellinen tutkimus on tuonut ilmi sen, että länsisuomalaiset murteet, etenkin lounaismurteet, ja viro (ja jotkut muut itämerensuomalaiset kielet) käyttäytyvät toisin kuin itäsuomalaiset murteet ja karjala-aunus. Lännessä pitkien vokaalien diftongiutuminen rajoittuu ensi tavuun, itämurteissa taas ilmiö on tavuasemasta riippumaton. Myös reduktio-ilmiön suhteen on havaittavissa samanlainen kahtalaisuus. Reduktiota on tapahtunut ennen kaikkea lounaismurteissa, idässä sitä joko ei ole ollenkaan tai sitten sitä esiintyy vain sporadisesti.

Ilmeinen johtopäätös on, että kaksinaisen käyttäytymisen syytä on etsittävä erilaisesta painotuksesta. Lännessä ilmeisesti painollinen tavu erottuu voimakkaasti muista tavuista, idässä painotus sitä vastoin on tasaisempi, täällä painollisten ja painottomien tavujen intensiteettiero on huomattavasti pienempi kuin länsimurteissa.

---

[1] Vrt. ERKKI ITKONEN, joka viime aikoina on tullut samaan tulokseen tutkittuaan perusteellisesti kaikkien suom.-ugril. kielten painosuhteita: "Olen vakuuttunut siitä, että suom.-ugril. kielissä yleisin painotustapa , nim. om. ensi tavun paino on suom.-ugril. kantakielen perua" (NyK. LVI, 11).

Penttilä yrittää soveltaa SCHMITTIN terminologiaa ("Deutsche Verslehre." München 1907). Saksalainen tutkija nimittäin tekee eron sellaisten kielten välillä, joissa paino on voimakkaasti sentraloiva ja sellaisten, joiden paino ei ole tai on vain heikosti sentraloiva. Tällä toteamuksella, että länsisuomalaisten murteiden paino on keskittävä, itämurteiden sitä vastoin ei, ei kylläkään saavutettaisi paljoakaan, ellei mentäisi painotuksen puhtaasti fysikaalista katsomusta pitemmälle. On näet ilmeistä, että painotus kielellisenä ilmiönä on enemmän kuin vain fysikaalinen; se on myös puhujan ja kuuntelijan asenteen eräänlainen ilmaiseminen. Penttilä turvautuu hahmopsykologiaan hakeakseen siltä selitystä tähän. MAX WERTHEIMERIN tutkielmiin ("Untersuchungen zur Lehre von der Gestalt" 1922; "Über Gestalttheorie" 1925) ja K. KOFFKAN teokseen ("Psychologie". Berlin 1925) nojautuen hän toteaa, että äännetty sana (sane) akustis-motorisena ilmiönä sinänsä on "muoto", "struktuuri", "kokonaisuus", mikä on enemmän kuin perusainesten pelkkä summa, ja jonka puhuja ja kuuntelija tuottaa ääntämässään sanassa omien artikulaatioedellytystensä mukaisesti. Tämä "muoto" voi edelleen olla kaksinainen: keskittävä, silloin kun keskusainekset hallitsevat ympäristöään ja keskittämätön siellä, missä hallitsevat osat puuttuvat. Primaarista on siis sanalla "muotona" sen keskittäväisyys tai keskittämättömyys psykologisessa mielessä. Ainoastaan tämän seuraus, ja näin vain sekundaarinen on intensiteetin huipentuminen tiettyyn kohtaan tai tasainen intensiteetin kulku. Ja vasta kolmanneksi voivat ilmestyä painotuksen eroihin perustuvat äänteenmuutokset.

Näin Penttilä jo ensimmäisellä tieteellisellä kokeilullaan tuli siihen, tänäänkin ajnkohtaiseen käsitykseen, että kielen elämässä aina kokonaisuus määrää kielen ainesten muutosten suunnan. Tai niinkuin hän itse kirjoittaa: "...tärkeintä kielen kehitykselle on sen struktuurin laatu. Siitä riippuu olennaisessa määrässä se suunta, joka kehityksellä tulee olemaan tai on ollut. Äänteenmuu-

tos ei tapahdu irrallisena, mekaanisena, se mikä tapahtuu on kokonaisuuden, "systeemin" kuten usein sanotaan, itseensä sisällyttämien lakien määräämä ja sen vallassa. Kehityksen tendessit ja lait eivät ole ymmärrettävissä "elementeistä", vaan"kokonaisuudesta lähtien" (m.t. s. 98). Kuinka hyvä olisikaan, jos meilläkin tämä periaate vihdoin viimein otettaisiin huomioon!

Mutta painotus muussakin merkityksessä osoittautui Penttilän tieteellisessä ohjelmassa siihen säteileväksi ja sitä muotoilevaksi keskipisteeksi. Painokysymyksestä hän pääsi intensiteetin mittauksiin perustuvaan tutkimukseen, instrumentaalifonetiikkaan ja edelleen painotukseen liittyvään sävelkulku-tutkimukseen saakka, aina koko sukukielten äännerakenteen ja äännehistorian laajaan problematiikkaan.

Tarkkaavaisin huomioin hän seurasi kokeellisen fonetiikan metodien ja instrumenttien kehitystä. Hän oli sitä mieltä, että murrekeruussa on muistiinkirjoittamisen ohella otettava näytteet äänilevylle, sittemmin magnetofoninauhalle, ennen kaikkea hän korosti oskillografin avulla tapahtuvan äännefilmaamisen tärkeyttä ("Eräistä uusista äänentutkimusvälineistä". Vir. 1936: 99).

Suomen intonaatiosta oli mainittu ennen häntä ainoastaan sen verran, että se seuraa suurin piirtein dynaamisen painotuksen kulkua, että sävelhuippu siis lankeaa yhteen intensiteettihuipun kanssa, ja että molemmat ovat sanan ensimmäisellä tavulla. Suomen murteiden intonaatiosta tiedettiin vielä tätäkin vähemmän. Keräilijät olivat tehneet vain sen havainnon, että eräät murteet ovat luonteeltaan "laulavia". Penttilä oli ensimmäinen, joka suoritti intonaatiotutkimuksen suomen murteiden piirissä, myöhemmin hän laajensi tutkimuksensa koskemaan suomen puhekieltä, vieläpä eräitä sukukieliäkin.

Suomen kielen intonaatiotutkimuksissaan ("Intonaatiotutkimuksia". Vir. 1958; Verba docent; Vir. 1961; Valistuksen juhlakirja 1961; Vir. 1962) ja muuallakin hän sovelsi sitä metodia, että

erotteli mittausten ja laskelmien avulla magnetofoninauhalle otetun tekstin oskillogrammissa tonaliteetti- ja intensiteettikäyrät ja vertaili niitä toisiinsa. Tämä keino oli ilmeisesti vaivaloisempi ja monimutkaisempi, mutta samalla luotettavampi kuin sävelkulun merkitseminen musiikin käyttämin keinoin, jolla eräät kokeilivat, sillä nuottitranskriptio antaa suuren mahdollisuuden omavaltaisuudelle, toisaalta taas se rikkoo äännekorkeuden kulun täysin yhtäjaksoisen linjan. Tällaista hänen tutkimuksistaan selvisi esim., että Tyrvään "laulavassa" murteessa sävelhuippu siirtyy toiselle tavulle intensiteettihuipun jäädessä ensi tavulle. Yleiskielessäkin on esimerkkejä tällaisesta sävelhuipun siirtymisestä, se käy yhdessä merkityksenmuutoksen kanssa. Näin esim. sanan tavallinen merkitys kääntyy päinvastaiseksi, ja sen merkitykseksi tulee 'kohtalainen, melkoinen', jos sävelhuippu siirtyy ensi tavulta kolmannelle. Emfaattisessa puheessahan tapahtuu usein, että sävelhuippu tosin pysyy ensimmäisellä tavulla, mutta toisen tavun äännekorkeus on jonkin verran suurempi kuin painottomassa puheessa, ja tämä aiheuttaa sen vaikutelman, että toinen tavu on yhtä painotettu kuin ensimmäinen ja sana ikään kuin jakautuu näin tavuihin.

Sukukielten joukosta Penttilä työskenteli myös liivin kielen intonaation parissa. Yhdessä LAURI POSTI kanssa he tutkivat erään syntyperäisen liiviläisen kielenoppaan intonaatiota, ja Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun suomen kielen laitoksella tehtyjen oskillogrammien perusteella Penttilä laski ja laati intonaatiokäyrät. Tutkimusten tuloksia he selostavat "Über die steigende und sog. Stossintonation im Livischen" -nimisessä julkaisussaan (FUF. XXVII, 235).

Lopuksi ansaitsee maininnan se, että Penttilä teki "retken" laajemmassa merkityksessä suomalais-ugrilaisen äännehistorian alalle nuorempina vuosinaan ("Die Vertretung des urpermischen inlautenden *ŋ im heutigen syrjänischen und wotjakischen". FUF. XVIII, 108).

4. Suomen kielioppi. Penttilän varsinainen elämäntyö on hänen valtava deskriptiivinen suomen kielioppinsa. Voidaan ehkä sanoa, että kaikki, mikä aikaisemmin askarrutti häntä, oli vain tämän suuren työn esivalmistelua, ja kaikki se, mitä hän teoksen ilmestymisen jälkeen sai aikaan palveli tämän teoksen tarkemmaksi ja täydellisemmäksi tekemistä ja puolustusta.

Suuren deskriptiivisen kieliopin aluksi vain äänneopin ja oikeinkirjoitusopin sisältävä osa ilmestyi v. 1948 nimellä "Suomen kielen äänne- ja oikeinkirjoitusoppi". Oli onnistunut ratkaisu, että tämäkin osa liitettiin v. 1957 ilmestyneeseen koko teokseen. Suomen kielioppi nimittäin esittelee suomen kielen rakenteelliset ominaispiirteet neljässä pääosassa - äänneoppi, oikeinkirjoitusoppi, sanaoppi, lauseoppi - 692 sivun laajuisena.

MATTI SADENIEMELTÄ tiedämme (Vir. 1971: 310), että Penttilä jo v. 1933 mainitsi hänelle suunnittelevansa laajamittaista kielioppia, ilmeisesti suunnitelman alku palautuu vieläkin varhaisempiin aikoihin. Tätä todistaa se, että jo hyvin aikaisin häntä vaivasivat epäilykset siitä, onko deskriptiivisen kieliopin toimittaminen lainkaan tieteellinen saavutus. Sen aikaiset johtavat kielitieteilijät nimittäin pitivät vain diakronista kielentutkimusta todellisena tieteenä, koska se ei vain kuvaa - kuten deskriptiivinen kielioppi - vaan se myös selittää kielen ilmiöt. Kuvaavaa on se, että nuori kielitieteilijä kiisteli jo v. 1928 Setälän ja muiden johtavien kielitieteilijöiden tällaisia käsityksiä vastaan, "Selittämisestä kielitieteessä" (Vir. 1928: 277) -nimisessä kirjoituksessaan hän sattuvasti osoitti sen, että mitä ns. kielihistorialliseen tutkimukseen tulee, niin sekin usein pysähtyy kuvaamaan jotakin varhaisempaa kielimuotoa, ja että toisaalta taas deskriptiivinen kielioppikin selittää. Toisaalta se nimittäin pyrkii "puheen" tutkimuksessa (Saussurella "parole") selvittämään psykologiset ja yhteiskunnalliset vaikuttimet, toisaalta yksityisten

symbolien aseman "kielen" ("langue") symbolijärjestelmän kokonaisuudessa. Tällainen rakenteellinen tutkimus ennen kaikkea takaa deskriptiivisen kieliopin arvon.

Tämän ohessa Penttilä vuosien, jopa vuosikymmenien ajan kestäneen syventyneen työn tuloksena laati teorian, jossa hän antaa yhdelle ainoalle kielen signaalille keskeisen roolin kielen struktuuriksi järjestäytymisessä. Jo v. 1929 hän otti kriittisen tutkimuksen kohteeksi ("Käsitteistä sana ja sane (vaihe)" Vir. 1929: 39 ja "Sana-sanan monimielisyydestä" Vir. 1929: 238) suomen kieli-oppikomitean mielipiteen ("Komiteamietintö" 1915), tai oikeammin Setälän käsityksen, jonka mukaan sana-termin ohella sane-oppisanan käyttöönotto on välttämätöntä kieliopillisessa terminologiassa. Penttilä oli kyllä jo tällöin tietoinen sana-sanan moniselitteisyydestä, mutta hän oli kuitenkin sitä mieltä, että uuden termin käyttöönotosta kielioppiin ei ole mitään käytännöllistä hyötyä. Hän ei kuitenkaan vapautunut ajatuksesta ("post equitem sedet atra cura") ja vähitellen hänen lujaksi vakaumuksekseen tuli, että sanalla ei ole vain kahta, vaan peräti kolme merkitystasoa, jotka täytyy selvästi rajata, etteivät käsitteet tulisi epäselviksi kieliopillisessa systemoinnissa, sen sijaan, että ne selkenisivät. Nämä sanan kolme tasoa ovat seuraavat, konkreettisesta abstraktimpaan päin siirtyen: 1) sane: kerran äännetty tai kirjoitettu sana, 2) sananmuoto: monen samankaltaisen sane-esiintymän abstrahoitumisen tulos, 3) sana: erilaisten sananmuotojen abstrakti, yhteinen luokka. Tämän erotuksen yhteydessä jotkut viittasivat siihen, että lopputulos ei olekaan niin uusi kuin ensi katseelta näyttää, sillä sanastatistiikan tutkimuksissa tämä oli otettu jo aikaisemmin huomioon. Käytämme tässä OSMO IKOLAN Helsingin Sanomissa 17. 12. 1957 mainitsemaa esimerkkiä, Eino Leinon säkeessä: "Mies mieheltä, mies mieheltä" esiintyy yhden sanan (mies)kaksi sananmuotoa (mies ja mieheltä) ja kahden sananmuodon kaksi paria, yhteensä

neljä sanetta (mies ja mies, mieheltä ja mieheltä), ja täten on aivan yhtä oikein, jos joku laskee siteeratusta säkeestä yhden, sitten toisen sanan ja taas samat sanat uudelleen eli kaiken kaikkiaan juuri neljä sanaa, mutta täytyy olla tietoinen siitä, että kussakin yksittäisessä tapauksessa kiinnitimme huomiota sanaan käsitteenä.

Penttilän kieliopin keskipiste on sana, oikeammin sen kolme eri tasoa. Sanaoppi on hänen kielioppinsa laajin ja tärkein luku, jonka puitteissa hän vuorotellen ottaa esille sanan kaikki kolme merkitystä. Äänneopissa ja siihen tiiviisti liittyvässä oikeinkirjoitusopissa on mielenkiinnon etualalla sane äännettynä tai kirjoitettuna sanaliittona, toisin sanoen sana lauseyhteydessä. Tietenkin voidaan kiistellä - kiisteltiinkin - siitä, eikö traditionaali ääänne-sana-lause (tai sanaliitto) -kolmijako, tai jokin vielä loogisempi jako sopisi paremmin kieliopillisen järjestelmän perustaksi, mutta kukaan ei myöskään voine kieltää sitä, että Penttilä on toteuttanut kieliopissaan tätä kolmijakoisuuden teesiään johdonmukaisesti ja ankaralla logiikalla, ja että hän on näin yrittänyt laajentaa kieliopin traditionaalisia puitteita ja vapauttaa sitä tradition "kahleista". Tässä on syytä mainita, että Penttilä Unkarin matkallaan v. 1959 teki eräässä akateemisessa tilaisuudessa selkoa unkarilaisille kuulijoille kieliopin periaatteellisista perusteita ja rakenteesta ("Észrevételek a nyelvtan rendszeréről". I. OK. XV, 15, esitelmä pidettiin 21. 4. 1959).

Mutta Penttilä ei pitänyt ainoastaan periaatteellista selvitystä välttämättömänä, vaan vuosikymmenien ajan tekemillään osatutkimuksilla hän valmistautui suureen synteesiin. Attribuuttia käsittelevässä tutkimuksessaan vuonna 1930 ("Suomen attribuuteista". Suomi V, 10: 260) hän sanoi itselleen asettamasta päämäärästä: "Kieliopin järjestelmä ja samaten myös sen yksityiset käsitteet ovat aina uhmanneet tieteellistä kieliopin kirjoitusta; sen vuoksi olenkin iloinen, jos tässä kirjoituksessa olisi edes muutamissa kohdin

hyväksyttävää ainesta tulevaisuuden tieteelliseen suomen kielioppiin." (m.t. s. 260). Vuonna 1941 hän julkaisi pronomineja käsittelevän tutkimuksen ("Eräitä huomautuksia pronomineista"), sitten pian sen jälkeen hän käsitteli yleis- ja erisnimien ongelmaa ("Eris- ja yleisnimistä". Vir. 1945: 619), sanojen lyhentämistä ("Sanain lyhentämisestä". Vir. 1945: 619), sanaluokka-kysymystä ("Ns. sanaluokista". Vir. 1950: 394), yksipersoonaisia verbejä ("Ns. yksipersoonaisista verbeistä". Vir. 1954: 97), I infinitiiviä subjektina ("Ensimmäisestä infinitiivistä subjektina". Vir. 1956: 121). Useaan otteeseen hän sai äänensä kuuluville myös totaalisen ja partiaalisen subjektin kiistassa ("Myöntölauseen subjektin totaalisuudesta ja partiaalisuudesta". Vir. 1955: 148; "Subjektin totaalisuudesta ja partiaalisuudesta". Vir. 1956: 28; "Vieläkin subjektin totaalisuuden ja partiaalisuuden seikoista". Vir. 1956: 353).

Hän oli tietoinen myös siitä, että luotettava kieliopillinen luokittelu voi rakentua vain valtavalle kielen ainekselle, siksi hän keräsi väsymättömällä uutteruudella esimerkkejä kirjakielestä, yleiskielestä ja murteista, jopa niinäkin vuosina, joina hän oli eniten kuormattu hallinnollisilla tehtävillä. TERHO ITKONEN kirjoitti hänestä: "Yleisvaikutelmaksi prof. Penttilän laajasta kieliopiasta jää, että sen hyväksi on tehty paljon tunnustuksen ansaitsevaa työtä. Sen sisältämän runsaan aineiston määrätietoinen kokoaminen ja järjestäminen on semmoisenaan ollut työsuoritus, joka varmaan tulee hyödyttämään tutkimusta ja eräiltä osin palvelemaan myös käytännöllistä kielenviljelyä. Huomiota ansaitsee varsinkin se tärkeä osuus, joka kirjassa on suotu sääntöjä valaisevalle monipuoliselle esimerkistölle: siinä suhteessa teos poikkeaa edukseen aikaisemmista kieliopeistamme, joiden esimerkkiaines on yleensä ollut verraten niukkaa ja stereotyyppistä" (Vir. 1958: 108).

Sen lisäksi, että Penttilän kielioppi on tärkeä virstanpylväs (siihen kiinnitti huomiota sen ansaitsemalla tavalla niihin ai-

koihin myös aikakauslehtemme, vrt. NyK. LVI, 418), sitäkin vakuuttavammin puhuu sen puolesta se seikka, että uusi painos tuli tarpeelliseksi jo v. 1963, kuuden vuoden kuluttua kirjan ilmestymisestä. Tekijä kirjoitti uuteen painokseen 36-sivuisen liitteen, jossa hän arvioi uudemman tutkimuksen saavutuksia ja otti kantaa kielioppiinsa kohdistettuihin kriittisiin huomautuksiin, joista eräitä hän torjui erillisissä kirjoituksissaankin (esim. "Kysymys virkkeestä". Vir. 1958: 216; "Suomen ns. infinitiivien asema kieliopissa".Vir. 1964: 293). Vielä toisen painoksen ilmestyttyäkin hän selvitteli joitakin kielioppinsa lukuja useissa tutkimuksissa. Tässä yhteydessä ansaitsee maininnan komparatiivin absoluuttista käyttöä käsittelevä tutkimus ("Komparatiivin absoluuttinen käyttö". Vir. 1963: 201).

Kuvaavaa hänelle on, että elämänsä viimeisinä vuosinakin, kun näköpiiriin ilmestyi uusia ja taas uusia kielitieteen suuntauksia, hän tunsi tarvetta asettaa nuoruudenaikaiset kieliopilliset teemansa uuteen valaistukseen. Näin hän yhä uudelleen palasi käsittelemään attribuuttiongelmaa. Kesällä 1966 hän otti osaa Debrecenissä pidettyyn kansainväliseen kielitieteen kongressiin, ja piti täällä esitelmän "A magyar jelzős szerkezetek szórendjéről" (NyÉrt. 58: 267). Jyväskylän yliopistossa pitämässään jäähyväisluennossa hän uudelleen pohti tätä kysymystä ja pyrki strukturalismin käytäntöä noudattaen pukemaan tuloksensa kaavojen ja mallien muotoon ("Attribuuttien järjestyksestä". Vir. 1967: 259).

Viimeiseksi ilmestyneessä kirjoituksessaan ("N. Chomskyn edustaman transformaatioteorian ns. pinta- ja syvärakenteista". Vir. 1971: 4) hän tuli generatiivis-transformationalistiseen kielentutkimukseen. Jotkut tietenkin olivat harmistuneita siitä, että suuri kielitieteilijä uskalsi arvostella tätäkin teoriaa, ikään kuin nykyisiä suuntauksia ei saisi arvostella, ja ainoastaan kunnioitus voisi tulla auktoriteeteiksi julistettujen dogmien osak-

si. Penttilä oli tietenkin nytkin kriittinen, arvosteli samalla tavalla kuin nuoruusvuosinaan. Mutta hän löysi myös käyttökelpoista materiaalia. Hän tuli siihen tulokseen, että strukturalismin metodia olisi sovelletteva paitsi kaksitasoisen struktuurin suhteen (kuten Chomsky opetti), myös todellisten lauseiden vertailevassa tutkimuksessa. Tällaista transformaatiota oli tähänkin saakka käytetty lauseopissa silloin tällöin tilapäisesti (esim. kuulin käen kukkivan=kuulin, että käki kukkuu), mutta tekijä - "vanhanaikainen" kielitieteilijä! - oli sitä mieltä, että sen tähänastista paljon laajempi määrätietoinen soveltaminen antaa uusia tuloksia kieliopillisissa tutkimuksissa.

5. Kirjakieli ja kirjallisuus. Puhutun kielen rinnalla kirjoitetun kielen tutkimus jäi jokseenkin syrjään aikaisemmassa kielentutkimuksessa, mutta vielä meidän päivinämmekin. Penttilää kiinnosti erityisesti kirjoitetun kielen ongelma, ja hän yritti useissa tutkimuksissaan selvittää sen ja puhutun kielen suhdetta. "Grafeema- ja foneemasuomen suhteesta"(Vir. 1932: 16) -nimisessä tutkimuksessaan hän kiinnittää huomiota siihen, että puhe- ja kirjakieli tosin kumpikin ovat itsenäisiä symbolijärjestelmiä, mutta tämä ei tietenkään merkitse sitä, että niiden välillä ei olisi kosketuksia. Nykyisin esim. kun kirjoittaminen ja lukeminen ovat yleismaailmallisesti levinneitä, kirjoitetun kielen ominaispiirteet alkavat yhä suuremmassa määrin tunkeutua puhuttuun kieleen (vrt. nykyinen suomen d-äänne kotiutui puhuttuun kieleen kirjoitetusta kielestä). Vuosien kuluessa kirjoitetun kielen tutkimusten tärkeys hahmottui yhä selkeämmin Penttilän ajatusmaailmassa. V. 1934 hän yhdessä filosofi UUNO SAARNION kanssa laati uuden sanateorian ja julkaisi sen nimellä: "Einige grundlegende Tatsachen der Worttheorie nebst Bemerkungen über die sogenannten unvollständigen Symbole". Nämä kaksi suomalaista tiedemiestä ottivat näin BERTRAND RUSSELIN alullepaneman ja CARNAPIN edelleenkehittämän loogisen kie-

lentutkimuksen käyttöön. Oleellista on se, että tässäkin työssään hän antaa kirjoitetun kielen itsenäisyydelle keskeisen osan (vrt. ERIK AHLMANIN selostus FUF. XXIII Anz. 257). Jyväskylän korkeakoulussa v. 1963 pitämässään virkaanastujaisesitelmässäänkin hänen aiheenaan oli kirjoitetun ja puhutun kielen suhde ("Kirjoituksen ja puheen eroavaisuuksista"; ilmestynyt Kasvatus ja koulu -nimisessä jyväskyläläisessä pedagogisessa aikakauskirjassa). V. 1969 hän jälleen palasi kirjoitetun kielen ongelmaan "Kirjoitetun kielen eli kirjoskielen tutkimuksen perusteista" -nimisessä tutkimuksessaan (Juhlakirja Paavo Siron täyttäessä 60 vuotta 2. 8. 1969: 123). Tässä hän totesi, että kirjoitetun kielen itsenäisyys perustuu yksinkertaisesti siihen, että sen merkinnät ovat luonteeltaan visuaalisia ja optisia, eivät siis akustisia. auditiivisia, kuten puhutussa kielessä. Jos mietimme tarkoin , niin kaikki huomattavimmat kielitieteelliset saavutukset (esim. Orkhonin kirjoitusten selvittäminen) liittyvät juuri kirjoitettuun kieleen, "kukaan ei voine epäillä kirjoittamisen tutkimisen arvoa", eikä voine kieltää, että "kirjoittaminen (itsenäisenä kielijärjestelmänä) tarjoaa aivan yhtä tärkeää tutkimusmateriaalia kuin puhuttu kieli" (m.t. s. 143). Tällaisten periaatteellisten selvitysten jälkeen Penttilä toisaalta tuli suomen kirjakielen syntyyn ja sen eräiden muiden tärkeiden vaiheiden historiaan, toisaalta kirjakielen tyyliongelmiin ja varsinaiseen kirjallisuuteen.

Suomen kirjakielen luoja oli Turun piispa MIKAEL AGRICOLA. Yleisen käsityksen mukaan hän käytti kirjakielen perustana läntistä, tarkemmin Turun ympäristön, Varsinais-Suomen, murretta. Mutta se, että jo ennen Agricolaa oli olemassa jonkinlainen kirjallinen traditio, johon Agricola nojautui, tuli ilmi vasta kun löytyi sellaisia käsinkirjoitettuja suomenkielisiä tekstejä, jotka poikkesivat Agricolan Uuden Testamentin -käännöksestä ("Se Wsi Testamenti" 1548).

Vuoden 1920 tienoilla O. WALDE, Uppsalan yliopiston kirjastonhoitaja havaitsi erään nidoksen kannessa suomenkielistä tekstiä sisältävän paperilapun ja löysi täten sittemmin Uppsalan katkelman nimellä tunnetun suomalaisen käsinkirjoitetun kielimuistomerkin, joka lienee syntynyt vuosien 1537 ja 1544 välisenä aikana. Sen sisällyksestä kävi ilmi, että se on evankeliumikirjan sunnuntaiksi ja muiksi pyhäpäiviksi tarkoitetun tekstikokoelman katkelma. Muistomerkin löytäjä luuli sitä Agricolan nuoruudenajan työksi, mutta Penttilä todisti vakuuttavan kielellisen analyysin perusteella, että se ei ole Agricolalta peräisin, vaan että se on Agricolaa edeltäneen kielellisen tradition eräs todistuskappale ("Uppsalan suomenkielisen (1500-luvulta polveutuvan) evankeliumkirjan fragmentin kielestä". Suomi V, 13: 1-138). Johtopäätöksensä hän esittää seuraavasti: "Jos asetamme rinnakkain entisiä raamatunkäännöskatkelmia ja Agricolan vastaavia kohtia, huomaamme, että vanha elää jollakin tavoin vielä Agricolan tekstissä, mutta toisinaan miltei nerollisesti muokattuna, siinä on vanhaa, joka hänen käsissään on tullut uudeksi. Katsottuna esittämältäni käsityskannalta, johon Uppsalan suomenkielisen evankeliumkirjan fragmentin tarkastelu on johtanut, Agricola ei ole suomen kirjakielen perustaja, vaan sen ensimmäinen, erittäin mainittava ja vieläpä tietoinen reformaattori." (m.t. s. 102).

V. 1942 Penttilä otti tehtäväkseen julkaista Uppsalan katkelman, tällöin ilmestyi "Uppsalan suomenkielisen (1500-luvulta polveutuvan) evankeliumikirjan katkelma" (Suomi 101: 95-120). Myöhemmin hän julkaisi kirjoitelman "Uppsalan evankeliumikirjan katkelman käännöspohjasta" (Vir. 1970: 133), jossa hän pyrki määrittelemään vanhan raamatunkäännöksen ruotsinkielisen lähteen tarkemmin.

Ensimmäinen Agricolan painettuna ilmestynyt teos oli pieni aapiskirja ("Abckiria" 1543). Penttilä etsi etsimistään useasta

saksalaisesta kirjastosta Agricolan aapisen mahdollista saksalaista mallia, samanlaiset teokset olivat nimittäin tietenkin myös Saksassa muodissa reformaation ajalla, mutta suoranaista mallia hän ei onnistunut löytämään. Tuntuu todennäköisemmältä, että Agricolan esikuva oli ehkä jokin ruotsalainen julkaisu, mutta että Agricola ei ole seurannut sitä orjallisella tarkkuudella, vaan on käyttänyt sitä teoksensa kirjoittamisessa melko itsenäisesti, niin kuin Penttilä eräässä luennossaan osoitti ("Agricolan aapisen lähteitä etsimässä". Vir. 1968: 266).

Viimeisen Unkarin vierailunsa aikoihin hänen mielenkiintonsa kohteena olivat Suomen kirjallisuuden alkuvaiheet. Hän piti Budapestissä ja Debrecenissä esitelmän Suomen kirjallisuuden alusta ("A finn irodalom kezdetei". MNyj. XVI, 29). Hän puhui tässä esitelmässään ensimmäisestä (latinan kielellä) painetusta suomalaisesta kirjasta: Turun messukirjasta ("Missale in usum ecclesie Aboensis". Lübeck 1488), joka sisältää dominikaanisen liturgian ohella Turun hiippakunnalle tarkoitetut tekstit. Ja kuka tietää, eikö mahdollisesti Unkarissakin haluttu levittää kyseistä arvokasta kirjaa. Siihen näyttää viittaavan se tosiseikka, että siinä esiintyy myös neljän unkarilaisen pyhimyksen (Szent Erzsébet, Szent Imre, Szent István ja Szent László) ihmeteot, ehkä Unkarin Egeriin viittaa myös kirjan tarkastajan Daniel de Egherin nimi. Tämän jälkeen esitelmöitsijä siirtyi käsittelemään Suomen kirjallisuuden isää: Mikael Agricolaa. Hän korosti sen merkitystä, että Agricola julkaisi ensimmäiseksi juuri aapisen (1543). Tähän asti oli tunnettu vain tämän kirjasen katkelmia, mutta Uppsalasta löydettiin toisen painoksen 16 ensimmäistä sivua. Toinen löytö - samoin Ruotsista - toi emsimmäisen painoksen alkusivut päivänvaloon, ja Ruotsista Västerås in hiippakunnan kirjastosta löydettiin kirjasen tähän asti tuntemattomat kahdeksan sivua, eikä ole aivan merkityksetön se seikka, että nämä sivut ovat peräisin jo vuodelta 1559, kolmannesta painoksesta. Näin aapisen koko 24-sivuinen teksti tuli tunnetuksi. Tämä

on painettuna ilmestyneen suomenkielisen kirjallisuuden ensimmäinen tuote. Penttilä arvioi sen merkitystä seuraavasti: "Kuvannollisesti tätä kirjaa voisi ehkä pitää pienenä siemenenä, sillä samoin kuin siemen itää ja versoaa, ja siitä kasvaa taimi ja hedelmä, niin tämäkin pieni aapinen on tuottanut hedelmää. Siitä tuli yhä laajentuvan, monipuolisen ja voimakkaan kirjallisuuden alku. Kuten suomalainen sananlasku sanoo: "Vähästä paljo tuleepi, kipinästä tuli syttyy" (m.t. s. 35).

Suomen kirjallisuudessa tärkeän vaiheen muodostavat 1820- ja 1830-lukujen murretaistelut, samoin kiistat oikeinkirjoituksen, lauseopin ja runomitan kysymyksistä. Ei ole ihme, että Penttilän mielenkiinto keskittyi Suomen kirjallisuudenhistorian alkuvaiheiden ohella juuri tähän aikakauteen. "Vuoden 1836^{n} Uusien virsien kieliasu ja Kustaa Renvall" -nimisessä tutkimuksessaan hän analysoi v. 1836 ilmestyneen uuden virsikirjan kieltä (Turun yliopiston julkaisuja B, XVI 1931: 1-123). Virsikirjan kieliasussa, jota voidaan pitää onnistuneena, näkyy v. 1817 perustetun virsikirjakomitean nuorimman jäsenen, erinomaisen filologisen valmiuden ja tarkan kielivaiston omaavan Kustaa Renvallin kädenjälki.

Penttilä ei tutkinut vain kirjallisuuden ulkonaista kehityshistoriaa, vaan hänen mielenkiintonsa kohteena olivat myös kirjallisuuden sisällölliset ja esteettiset arvot, ja hän oli kirjallisuuden kansakuntaa muokkaavasta ja ihmistä kasvattavasta voimasta. Siksi hän analysoi sellaisella huolella ja ymmärtämyksellä eräitten kirjailijoiden (esim. Volter Kilven) kieltä, julkaisi artikkelin mm. Sakari Pälsin tyylitaidosta ("Sakari Pälsin tyylitaidosta". Suomalainen Suomi 1943), ja tutki sitä, miksi kirjailijat - kuka enemmän, kuka vähemmän - turvautuvat murteiden ilmaisuvaroihin ("Paikallismurteet ja kirjailijat". Vir. 1954: 336).

Penttilä ryhtyi myös kirjoittamaan Unkarin kirjallisuuden historiaa suomalaisia varten. Hänen teoksensa "Unkarin kirjallisuuden historia" ilmestyi v. 1939 "Yleinen kirjallisuuden histo-

ria" - nimisen sarjan osana. Tiivis, 92-sivuinen yleiskatsaus esittelee kirjallisuutemme kehitystä sen alkuvaiheista aina teoksen ilmestymisen ajankohtaan saakka. Vain ihaillen voimme osoittaa kunnioitusta teoksen hyville ominaisuuksille, sille että tekijä hienolla intuitiivisella vaistolla , pakotetun tiiviisti, mutta silti elävästi on kyennyt esittämään pääpiirteissään loputtoman monenkirjavan, monimutkaisen ja sekavan Unkarin kirjallisuuden vivahteita ja suuntia, suurimpienkin ja vaikeimpienkin kirjailijoiden persoonallisuuden ja maailman tasoa edustavat teokset. Luonnollisesti nykyisin arvostelu on eräin kohdin muuttunut, mittasuhteet vaihtuisivat siellä täällä , muutamien kirjailijoiden ja teosten nimet karsiutuisivat, toiset astuisivat paremmin etualalle: mutta - ja tämä sanoo hyvin paljon - koko teoksesta ei löydy virhettä, eikä väärinkäsitystä. Tämä on ennen kaikkea sen ansiota, että tekijä omaksui kielemme niin erinomaisen hyvin, ja sai näin tietonsa välittömästi ja hahmotteli arvionsa henkilökohtaisen elämyksen perusteella. Erityinen kirjan arvo on se, että tekijä piti lukua unkarilaisten teosten suomalaisista käännöksistä, jotka mahdollistavat suomalaisille lukijoille tutustumisen joihinkin eteviin ja suosittuihin unkarilaisiin kirjailijoihin. Kirja oli uraauurtava, ja se edisti vuosi kymmenien ajan suomalais-unkarilaisten suhteiden syventymistä. Ja voimme vain ihmetellä sitä, että vaikka viime aikoina on tapahtunut melkoista edistystä suomalais-unkarilaisessa yhteistyössä (äskettäin ilmestyi mm. suomen kielellä kaksi huomattavaa Unkarin runouden antologiaa), ei tähän mennessä ole löytynyt ketään, joka olisi toimittanut Penttilän tiivistä ja tärkeää kulttuuritekoa vastaavaa tai täydentävää laajempaa ja nyky-Unkarin kirjallisuuden käsittävää ajanmukaista suomenkielistä käsikirjaa.

6. Kielellinen kasvatustyö. Penttilä, oppinut kielentutkija, suomen kielen salaisuuksiin tunkeutuva, abstraktioiden maailmassa

elävä professori ei kieltäytynyt menemästä koululaisten keskelle. Pyhällä innolla hän seurasi lapsen sielunliikkeitä ja häntä askarrutti, kuinka hän voisi tuoda kieliopin , äidinkielen järjestelmän, ihmiseksi kasvamisen tärkeimmän välineen lähemmäksi lasten maailmaa ja tehdä samalla koulun kieliopinopetuksen hedelmällisemmäksi kuin se oli tähän asti ollut. Siksi hän yhdessä vaimonsa, paljon kokemusta kielenopetuksessa omaavan KYLLIKKI PENTTILÄN kanssa ryhtyi työhön antaakseen uudenlaisen oppikirjan kansakoululaisten käyttöön ja antaakseen myös neuvoja uutta kielioppia käyttäville opettajille, ja luodakseen yleiskatsauksen kieliopin opetuksen tärkeimpiin suuntaviivoihin. Tekijät olivat vakuuttuneita siitä, että kielioppia ei pidä opettaa vain sen oman itsensä vuoksikouluissa, vaan siksi, että näin voidaan edelleen lisätä lasten äidinkielen ymmärtämystä, heidät voidaan näin johtaa konkreettisen kielen materiasta luonnollisella tavalla kategorioiden luomisen asteelle, niin että lapsi oppii kaikenlaisissa tilanteissa ilmaisemaan sanottavansa. Tekijöillä lienee ollut samantapainen päämäärä kuin Agricola piispalla, joka pienellä aapiskirjallaan loi koko Suomen kirjallisuuden perustan, ja johdatti näin Suomen kansan henkisen kohoamisen tielle.

Edessäni on neljä pientä teosta. Ensimmäisen nimi on "Pieni sanaseppä I", sen toinen painos on ilmestynyt vuonna 1955, ja se on tarkoitettu kansakoulun III-IV luokkia varten. Toinen on edellisen jatko-osa "Pieni sanaseppä II"(1954), se sisältää V-VI luokkien kieliopin. Seuraavan vihkosen nimi on "Pieni sanaseppä. Opettajan opas" (1956), se on opaskirja opettajaa varten. Lopuksi neljäs vihko "Kieliopin opetusoppi. Lähinnä kansakouluastetta ajatellen" (1956): kieliopin didaktiikka, joka olennaisesti liittyy aikaisempiin julkaisuihin.

"Pienten sanaseppien" oleellinen ansio on se, että syvällinen kielentuntemus on niissä kyetty pukemaan yksinkertaiseen, lapsen maailmaa lähellä olevaan kielelliseen muotoon; konkreettises-

ta abstraktiin johtavan luonnollisen tien seuraaminen; lasten vilkkauden, toiminnan-, leikin-, ja kilpailunhalun huomioonottaminen, ja mikä ehkä tärkeintä: asteittainen eteneminen helpommasta vaikeampaa, monimutkaisempaa kohti. Esimerkkinä siitä, että näinkin voi opettaa kielioppia, voi pitää vaikka näitä erään alkuasteen lukukappaleen "Murteet ja kirjakieli" rivejä: "Me suomalaiset emme puhu kaikki aivan samalla tavalla, vaikka ymmärrämmekin toistemme puhetta. Kaikin paikoin ei esimerkiksi sanota minä. On sellaisia suomalaisia, jotka sanovat mä tai mää, sellaisia, jotka sanovat mnää, sellaisia, jotka sanovat miä ja sellaisia, jotka sanovat mie. Kaikki suomalaiset eivät sano metsä, vaan eräät sanovat mehtä, toiset mettä, kolmannet messä. Kaikki eivät sano sydän, sillä on paikkakuntia, joissa sanotaan sylän, kolmansia, joissa sanotaan syän tai syvän. Eri puolella maatamme äidinkieltämme puhutaan siis vähän eri tavoin. - Sitä suomea, jota käytetään useimmissa kirjoissa, sanotaan kirjakieleksi. Tätä kirjakieltä on tässäkin kirjassa. Sitä käytetään tavallisesti myös kouluissa, virastoissa, kirkoissa, juhlissa, kokouksissa. Metsä, minä ja sydän esim. ovat suomen kirjakieltä; mä, mää, mnää, miä, mie, mehtä, mettä, messä, syrän, sylän, syän, syvän ovat kukin jotakin suomen murretta. Suomessa puhutaan monta murratta (savoa, karjalaa, hämeen murretta, lounaismurretta, pohjalaismurteita). Sen sijaan Suomessa on vain yksi kirjakieli." (m.t.l.s. 10). Jos liitämme tähän vielä lukukappaleen lopussa annetut seitsemän harjoitusta, niin on todella syytä pitää tämänkaltaista opetusta sekä käsittelytavan että materiaalin suhteen uraauurtavana. Katsokaamme nyt, mitä tekijät sanovat opettajan oppaassa kyseisen lukukappaleen kohdalla:"Tarkoituksena on yhä jatkaa havainnontekijän asenteen varmistamista, mutta samalla oppia eräs uusi asia. - Edelliseen tehtävään liittyy luontevasti puhe murteista, jotka varsinkin, jos ovat tarpeeksi kaukaisia (esim. karjala, aunus, itäsuomalaisille luonaismurre), jo hiukan muistuttavat vie-

raita kieliä. Tehtävien suorittamiseen on yleensä tarjolla runsaasti ainesta. Lähinnä on yleiskielestä poikkeava kotimurre. Sitä on syytä koettaa kirjoittaa mahdollisimman tarkasti (oivallista epäsuoraa kirjoittamisen harjoitusta!), jotakin äidin , isän, vaarin ym. murteentaitajien sanomaa. Tämä aines (jota sopii oppilaille kiittää) muutetaan sitten yleiskielen asuun. Harjoitus lähentää koulua ja kotia, kotimurre muuttuu mielenkiintoiseksi, yleiskielen asema ja tehtävä selvenee, suhtautuminen kotimurteeseen käy luonnolliseksi eikä väheksyväksi. Muiden murteiden näytteitä on laulukirjassa, lukukirjassa, joidenkin oppilaiden tai joidenkin oppilaiden vanhempien kielenkäytössä, murrekirjallisuudessa." (m.t. s. 8).

Nyt katsokaamme tekijöiden didaktista julkaisua "Kieliopin opetusoppi", esim. sivulta 38, jossa käsitellään termien ja määritelmien asemaa opetuksessa. Siteeraamme seuraavia rivejä: "Jos opetus ei ole tapahtunut lapsentajuisesti eikä ole selvästi kohdistunut opetettavan asian ymmärrettäväksi tekemiseen, käy sen päämääräksi tavallisesti johonkin näennäistulokseen, jonkin määritelmän tai siihen verrattavan säännön sujuvaan osaamukseen pääseminen. ...Ymmärrettävää on, että opetus on jäänyt kesken ja sen tulos on näennäistulos, jos käteen on jäänyt vain niiden ulkoaosaaminen. Välttämätöntähän on, että opittava asia ymmärretään. Mieluummin kuin pelkkään säännön tai määritelmän ulkoaosaamiseen voidaan tyytyä sellaiseenkin opetustulokseen, että opittavan asian sanallista kuvailua, ts. jotakin määritelmää tai sääntöä ei kangertelematta osata, mutta silti opittava asia hallitaan." (m.t. s. 38-39).

Kielenpuhdistustoiminta on myös erillinen osa hänen tuotannossaan. Sen yksityiskohtaisemmasta tarkastelusta joudumme kuitenkin luopumaan - jo siitäkin syystä, että sitä on vaikea esittää unkarilaiselle yleisölle, siksi että se on niin erilaista kuin omamme. Mainitsen siksi vain, että Penttilä tutki myös käytännön

kielenpuhdistuksen periaatteita ("Oikeakielisyyden periaatteista". Vir. 1930: 205), ja näiden joukossa on paljon sellaista, mitä meilläkin tulisi ottaa huomioon.

7. Ihminen. Penttilän persoonallisuudessa tiedemies on etualalla: tämä on hänen hahmonsa keskeinen osa, joka hallitsee hänen persoonallisuuttaan ja säteilee ympäristöönsä.

Hän ei ollut niitä, jotka syventyvät vain johonkin yksityiskohtaan ja pitävät jonkun auktoriteetin opetusta horjumattomana dogmina. Hänellä oli laaja horisontti: kielestä kirjallisuuteen, deskriptiivisestä kielitieteestä diakroniseen, murteista sukukieliin, puhekielestä kirjoitettuun kieleen. Hän ei ollut dogmien ihminen. Armottomalla kritiikillä hän suhtautui suurmiehiin, epäjumalankuviin. Koskaan häntä eivät tyydyttäneet pinnan ilmiöt. Kielen äänneasun takaa hän näki ihmisen hengenmaailman, yhteiskuntaa muovailevat voimat ja merkkijärjestelmän immanentit lait. Hienostuneella vaistolla hän aina etsi kaiken perimmäistä syytä. Hän seurasi tiiviisti psykologian, logiikan ja kaikenlaisten tieteellisten virtausten kehitystä.

Mutta hän piti myös opettamisesta. Hänessä ei ollut minkäänlaista tieteellistä omahyväisyyttä tai itserakkautta. Hän ei hylännyt käytännön toimintaa: kielenpuhdistutyötä, kielellistä kasvatustyötä, kuten muutamat teorian norsunluutorniin sulkeutuneet tiedemiehet. Hän oli suuri kasvattaja. Hän kykeni laskeutumaan lasten tasolle ja välitti heille yksinkertaisella, koruttomalla tavallaan paljon mielenkiintoista ja hyödyllistä opetusta.

Hän koki urallaan paljon syrjäyttämistä ja pettymyksiä, mutta hän ei kuitenkaan tullut katkeraksi. Hänen uskonsa oli suuri. Hän uskoi ihmiseen, kehitykseen, hän uskoi kulttuurin jalostavaan vaikutukseen. Ja hän uskoi ystävyyteen. Jos ystävät muuttuivatkin uskottomiksi, hän itse pysyi uskollisena kuolemaansa asti.

Unkarilaiset menettivät hänessä erään suurimman ystävänsä. Harvan ulkomaalaisen huulilla kielemme soi yhtä kauniin sointuisasti kuin hänen. Hän piti kieltämme äidinkielensä rakenteen varmana taustana. Hän eli kirjallisuutemme suuret arvot, suurten unkarilaisten kirjailijoiden persoonallisuus ja unkarilaisten teosten maailma oli hänelle elämys. Hän noudatti aina kutsua saapua maahamme, kehoittipa häntä siihen sisäinen ääni tai jokin ulkoapäin tullut kehoitus tai kutsu. Ja hänen vieraanvaraisen kotinsa ovet olivat aina avoinna Suomeen tulleille unkarilaisille.

Elämän katkelmallisuus ei koskaan häntä tyydyttänyt. Nyt "katkelma" on kadonnut ja sen tilalle on tullut ikuisuus.

István Papp
(NyK. LXXIV, s. 233-245)
(suom. Irma Sakari)

Suomennoksen viran puolesta oikeaksi todistaa

Helsingissä 30. huhtikuuta 1974

László Keresztes
unkarin kielen lehtori